



The doctrine of cyberspace based on Islamic thought for the transformation of cyber governance

Ehsan Kiankhah¹

¹ PhD Degree in Strategic Management of Cyberspace, ehsan@kiankhah.com

Corresponding author: Ehsan, Kiankhah, ehsan@kiankhah.com

Copyright © 2019 The First National Congress of Governance. All rights reserved.

Abstract. Despite the development of cyberspace in recent decades, the doctrine of cyberspace is not clear based on religious beliefs and the principles of the Islamic Revolution. Thus, political distortions have been associated with extremism in maximizing the benefits of cyberspace and repelling threats and correcting weaknesses. The author has formulated four principles for teaching cyberspace in the country with a descriptive method, analysis and reliance on the verses of the Holy Quran and the hadiths of the infallibles. These four principles derived from Islamic thought are independence, power, remembrance and guidance. Efforts to achieve cyber independence and the strength of the internal structure of cyber power with the growth and excellence of technical and social structures, will form a transcendent cyberspace. Using the basic principles of the country's cyberspace doctrine, cyberspace "opportunities" can be exploited by strengthening "strengths" and reducing "threats" based on repairing "weaknesses". It also provides an analytical tool for policymakers and executives.

Keywords: Doctrine, Cyberspace, Islamic thought

ابتناء دکترین فضای مجازی بر تفکر اسلامی برای تحول در حکمرانی مجازی کشور

احسان کیانخواه¹

1 - دکتری مدیریت راهبردی فضای سایبر

چکیده. علی رغم توسعه فضای مجازی کشور در دهه‌های گذشته، دکترین فضای مجازی کشور مبتنی بر باورهای دینی و مبانی انقلاب اسلامی مشخص نیست. لذا اعوجاج‌های سیاستی در بهره‌گیری حداکثری از منافع فضای سایبر و دفع تهدیدها و اصلاح نقاط ضعف با افراط و تفریط همراه بوده است. نگارنده با روش توصیفی و تحلیل و تمسک جستن از آیات قرآن کریم و سیره و احادیث معصومین علیهم صوات الله اجمعین، چهار اصل برای دکترین فضای سایبر کشور تدوین نموده است. این چهار اصل برگرفته از تفکر اسلامی عبارتند از استقلال، استحکام، استذکار و استرشاد. تلاش برای دستیابی به استقلال سایبر و استحکام ساخت درونی قدرت سایبری با رشد و تعالی ساختارهای فنی و اجتماعی شکل‌دهنده به فضای سایبر متعالی خواهد بود. بکارگیری اصول اساسی دکترین فضای مجازی کشور موجب بهره‌گیری اقتدار پایه از «فرصت‌های» فضای مجازی با تقویت «قوت‌ها» و کاهش «تهدیدها» مبتنی بر ترمیم «ضعف‌ها» خواهد شد و ابزار تحلیلی را در اختیار مدیران سیاستگذار و اجرایی کشور برای تنظیم برنامه‌ها فراهم خواهد آورد.

کلیدواژگان: دکترین، فضای سایبر، تفکر اسلامی

۱- مقدمه

فضای سایبر با حرکتی خاموش و پیش‌دستانه جریان سیاست‌گذاری کشور را با چالش‌های جدی روبرو کرده است. مدیران و سیاست‌گذاران بدون توجه به ماهیت این فضا دست به توسعه‌ی سایبری زده‌اند. اما فضای سایبر همانند سایر مصنوعات غربی نبود که به‌توان انقطاعی بین فرهنگ سازندگان آن و مصنوع ایجاد کرد و مصنوع تهی از فرهنگ را در جامعه‌ای با فرهنگ و اخلاقیات خاص گسترش داد. این جریان حداقل در بیش از بیست سال گذشته، فرهنگ و سبک‌زندگی را متحول کرده و باورها و ارزش‌ها جامعه را در حال تغییر دادن است. با این نگرش ساده‌اندیشانه فضای سایبر که ذاتاً ماهیت تحول‌زا و فرهنگی دارد در دست مدیران توسعه‌گر فناور پایه قرار گرفت و به جهت جذابیت ذاتی این فناوری اجتماعی و ارزش‌افزایی اقتصادی بالا، دولت‌ها نیز با توجیهات ضعیف، فرهنگ را در توسعه‌ی سایبر متاخر برشمردند و همزمانی توسعه‌ی سایبر با نگرش چند بعدی که نیازمند نظریه‌ی سیاستی و دکترین توسعه بود را مغایر درآمدزایی سریع می‌دانستند. این چالش هنوز امتداد دارد. بر این اساس محقق تلاش دارد مبتنی بر مفاهیم برگرفته از قرآن و روایات، اصول بنیادینی را برای حکمرانی سایبر اکتشاف نماید. این اصول در در مفهوم دکترین قابل صورت‌بندی است می‌تواند ابزار تحلیلی را در اختیار مدیران سیاستگذار و اجرایی کشور برای تنظیم و نظارت برنامه‌های فراهم آورد.

۲- مبانی نظری و پیشینه تحقیق

پیشینه تحقیق

تحقیق فاقد پیشینه‌ی منطبق با موضوع است.

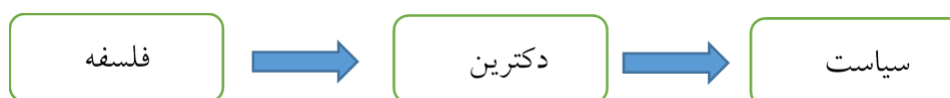
چیستی حکمرانی

حکمرانی برای لفظ «Governance» وضع شده است. Governance بیان شیوه و حالت حکومت کردن و Government ابزار و نتیجه حکومت کردن است. حکمرانی^۱ به مجموعه‌ای از فرایندها اشاره دارد که با قدرت، اقتدار و نفوذ، سیاست‌ها و رویه‌هایی را برای حکومت کردن در دست می‌گیرد (کیان‌خواه، ۱۳۹۸). وادی حکمرانی، وادی هدایت و کنترل است و با خلق و بازتولید قوانین، هنجارهای اجتماعی و اقدامات ساختاریافته در ارتباط است. از طرفی، حکمرانی نیازمند جهت و تنظیم غایت است. یعنی حکمرانی برای هدف و غرضی شکل می‌گیرد. همان‌طور که در حاکمیت شرکتی^۲ هدف تنظیم روابط بین سهامدار و هیئت‌مدیره است تا بتوان حداکثر منفعت و ارزش پایدار را برای سهامدار تحقق بخشید^۳، حکمرانی برای دستیابی به تصویری مطلوب و افقی متمایز شکل می‌گیرد. حال برای تحقق حکمرانی به قواعدی کلی نیاز است که سیاست‌ها در قالب آن‌ها شکل بگیرد و اجرا و نظارت شود.

چیستی دکترین

واژه دکترین از واژه یونانی «Doctrina» مشتق شده است که در لغت به معنای تعلیم و درس دادن است (خسروپناه و یزدانی فر، ۱۳۹۵: ۲۲). در تعابیر دیگر مکتب، آیین، اصول عقیده، سیاست، آموزه و نظریه آمده است (طلوعی، ۱۳۷۲: ۴۵۸). از نظر لغوی، دکترین در فرهنگ لغات فارسی با واژه‌هایی مانند مسلک، عقیده، رأی، نظریه و فکر (فرهنگ عمید: ۱۱۳۴)، مکتب، نظریه، آموزه، عقیده، آیین و اندیشه (فرهنگ معین: ۱۵۴۴) مترادف است.

شفریتز و بوریگ معتقدند، دکترین، نیروی واسطه‌ای میان فلسفه و سیاست، فلسفه همواره در ابتدا می‌آید و دکترین از آن ناشی می‌شود. سیاست نیز به نوبه خود از دکترین نشئت می‌گیرد. در حقیقت دکترین، فلسفه را که اغلب ابهام‌آلود و نظری است، می‌گیرد و آن را عملیاتی می‌کند تا از دل آن، سیاست‌هایی خاص بیرون بیاید. آن‌ها معتقدند تمامی سیاست‌های عمومی، ریشه در یک دکترین مشخص دارند (شفریتز و بوریگ، ۱۳۹۰: ۲۸۲-۲۹۲). لذا برای تبیین دکترین، نیازمند فلسفه مضاف موضوع مورد بررسی است تا بتوان سیاست‌های مبتنی بر واقعی را وضع نمود.



شکل ۱. تبیین الگوی سیاست‌گذاری بر مبنای رهیافت دکترینی (شفریتز و بوریگ، ۱۳۹۰: ۲۸۸)

^۱ Governance

^۲ Corporate Governance

برای تبیین فلسفه‌ی سایبر از تبیین چهار وجهی علی بهره گرفته شده است. علامه جوادی آملی معتقد هستند، بررسی چهار مولفه‌ی علی در فلسفه‌ی مضاف، منجر به تبیین فلسفی مضاف‌الیه می‌شود (سوادی، ۱۳۹۵). در علل چهارگانه، علت داخلی و علت خارجی مورد بررسی می‌گیرد. علت داخلی شامل علت مادی و صوری است. ماده همان چیزی است که حیثیت قوه و استعداد شیء را تأمین می‌کند و شیء به واسطه آن بالقوه می‌شود (شیروانی، ۱۳۸۲: ۲۶۰). صورت، چیزی است که شیء به واسطه آن بالفعل می‌شود (همان، ۲۶۱). علت خارجی شامل علت فاعلی و غایی است. علت فاعلی علتی است که وجود معلول را افزایه می‌کند، و هستی معلول از او صدور می‌یابد (همان). علت غایی آن چیزی است که معلول به خاطر آن پدید می‌آید (همان). علل اربعه دستگاه تحلیل پدیده‌ها برای یافتن علل داخلی شکل‌گیری پدیده و علل خارجی تحقق‌بخش آن است. در حقیقت ماده و صورت پدیدآورنده شیء و فاعل و غایت جهت دهنده پدیده است. در این مقاله علل اربعه در سه فقره‌ی مبانی و پیش‌ران‌های فضای سایبر (علت فاعلی)، معماری فضای سایبر و ضرورت آن (علل داخلی) و علت غایی فضای سایبر مورد بررسی قرار گرفته است.

مبانی و پیش‌ران‌ها فضای سایبر

فضای سایبر در جغرافیای فکری و فلسفی غرب نضج یافته است. این جغرافیا که پرچم‌دار تمدن مدرن غربی است دارای بن‌مایه‌هایی است که درک آن، در فهم ویژگی‌ها و اثرات فضای سایبر مؤثر خواهد بود. سیر تکامل صنایع و فناوری با پشت سر نهادن رنسانس و عصر روشنگری و شکل‌گیری انقلاب صنعتی انگلستان و در پی آن انقلاب سیاسی فرانسه رو به توسعه گذاشت. بنیاد تمدن غرب مدرن بر سه پایه‌ی معرفت‌گرایی، فردگرایی و فن‌گرایی بنا شد؛ معرفت‌گرایی دربردارنده‌ی فهم نوین از هستی، قضاوت در قضا یا بر پایه‌ی عقل فلسفی، گذار از افسانه و اسطوره و نیل به حقیقت علمی، معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی اومانیستی است، فردگرایی گذار انسان تابع به انسان مستقل و رها شدن فرد از تقید و تعبد برای رسیدن به تعقل است و فن‌گرایی گذار از زندگی ابزارمند به زندگی صنعتی و از تولید فیزیکی به تولید مکانیکی است. در حقیقت تولید، از نظام ابزاری به شیوه‌ی ماشینی تغییر کرد.

تحقق عینی فضای سایبر در اینترنت و خدمات آن قابل جستجو است. اینترنت به مثابه مولفه‌ی کلیدی فضای سایبر است که در ابتدا برای اهداف و مقصود خاص شکل گرفته است. پایان جنگ جهانی دوم و شروع جنگ سرد، آغاز شکل‌گیری آبر شبکه‌ای از شبکه‌های متصل بهم بود. شکل‌گیری مفهوم و کاربرد فضای سایبر در گستره‌ی تمدنی قرار داشت که به غرب مدرن مشهور بود. تمدن غرب متجدد که بر اصول و معیارهایی استوار است، با انقلاب صنعتی مجموعه تکنولوژی‌هایی را مبتنی بر سبک زندگی هماهنگ با تمدن غرب مدرن شکل داد که منجر به گسترش تکنولوژی‌های نظامی و پیامد آن جنگ‌های جهانی اول و دوم شد.

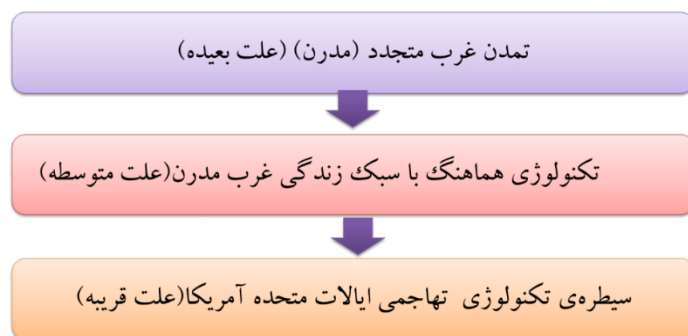
برای فضای سایبر سه پیش‌ران قابل مشاهده است. پیش‌ران بعیده‌ی سایبر تمدن غرب متجدد (مدرن) است که شاکله‌ی مدرنیته و پست‌مدرنیته را شکل داده است. هسته و مرکز این تمدن، فرهنگ و مکتب اصالت انسان است که تعریفی مستقل از خداوند برای انسان عرضه کرده است. دکارت با بیان اصل «من می‌اندیشم پس هستم» (دکارت، ۱۳۸۱: ۳۷ - ۳۸) آگاهی و درک شخصی محدود انسان و وجود شخص او را ملاک وجود اشیای دیگر و همه حقایق قرارداد (حسنی، ۱۳۹۲). در حقیقت دکارت با پایه قرار دادن وجود انسان به‌منزله محور معرفت‌های یقینی، می‌کوشد تبیین جدیدی از انسان ارائه دهد (کیویت، ۱۳۷۶: ۱۶۱ - ۱۶۲). انسان در تعریف اومانیسم ورای باورپذیری به خالقیت خداوند یا اتفاقی بودن شکل‌گیری جهان و هستی، انسان را تنها معیار، میزان، غایت و ریشه فهم و ادراک دانسته است و ارزش‌های اخلاقی در نسبت انسان و اصالت او تنظیم می‌شود. از این‌رو معیارهای اخلاقی نه در ورای زندگی، بلکه در متن زندگی یافت و ساخته می‌شود. چون این تجربیات روزبه‌روز نو می‌شود و در ورای آن نگرش‌های سلطه مابانه اندیشه‌ساز می‌شود، جهت‌گیری خاصی برای تفوق این نوع نظریه‌پردازی ایجاد شده و اندیشه سازی آن در پرتو سلطه رونق می‌گیرد. تأکید بر بنا سازی معیارهای ارزشی و اخلاقی بر این تجربیات و دگرگونی خاص و هدایت‌شده آن، ناشی از همان نیروی پیش‌رونده اومانیسم است. رنه گنون بیان داشته اومانیسم، نخستین صورت امری بود که به شکل نفی روح معاصر درآمده بود و چون می‌خواستند همه چیز را به میزان بشری محدود سازند - بشری که خود غایت و نهایت خود قلمداد شده بود - سرانجام مرحله‌به‌مرحله به پست‌ترین درجات وجود بشری سقوط کردند (گنون، ۱۳۷۲). مدرنیسم که بر اومانیسم استوار است معتقد به نیست انگاشتن ساحت غیب و حقیقت قدسی، شکل‌گیری مقررات اجتماعی بر عقل اومانیستی و خارج شدن از مدار دین و سرمایه‌داری بر اساس سلطه و استعمار و تخریب طبیعت است. وجه تعارض کلیدی نگرش دینی به هستی و نگرش تمدن غرب متجدد به هستی در نسبت انسان با خالق قابل فهم است. این تعارض در شکل‌گیری فناوری و همراهی آن با فرهنگ و کمک به نفوذ آن موثر است. روحی کلی حاکم بر غرب مدرن بر محوریت انسان مستقل استوار است. از نتایج و عوارض تفکر اومانیستی و به تعبیر دقیق‌تر لوازم ذاتی آن، نسبی‌انگاری اخلاقی و معرفت‌شناسی، گسترش یأس فلسفی

و پوچ‌انگاری، ظهور و شیوع سوفسطایی گری جدید و تعمیق بحران بی‌معنایی در ادبیات و هنر وزندگی هرروزه مردمان غربی به‌ویژه در دو قرن اخیر است (زرشناس، بی‌تا).

مبنای متوسطه‌ی شکل‌گیری فضای سایبر، فناوری هماهنگ با سبک زندگی غرب مدرن است. فناوری‌های این عصر تلاشی مداوم برای نزدیک کردن جهان به سمت آرزوهای انسان است (فراسن و همکاران، ۲۰۱۳)، آرزوهایی که شکل گرفته در مدار اومانیزم با تکیه بر معیارهای اخلاقی و عقل‌گرایی اومانستی است. در حقیقت هدف فناوری در عصر مدرن تغییر جهان به سمت امیال انسانی است. این مصنوع بشری خنثی و بی‌جهت نیست، بلکه منشأ فرهنگ خاصی است که هم فرهنگ‌ساز است و هم فرهنگ گستر. فناوری عصر مدرن، با تعریف اومانستی از انسان، استیلا جویی قهرآمیزی را برای تسلط بر طبیعت بنا نهاد. این سیر تکامل و تسخیر نفسانیت مدار بر طبیعت، منجر به بحران‌های محیط‌زیستی در جای‌جای کره زمین و حتی فرا جو شده است. این فناوری افسارگسیخته نتیجه‌ای جز حاکمیت فناوری و اصالت بخشیدن به فناوری در زندگی فردی و اجتماعی انسان را در بر نداشته است. با حاکمیت فناوری و خدا انگاشتن فناوری مدرن سرنوشت جامعه‌ی انسانی، حاکمیت و فرهنگ آن منبعث از انسان استیلا جوی نفسانیت مدار می‌شود. در حقیقت فناوری پرچم‌دار همه‌چیز (بینش، کنش و منش به عبارت دیگر فرهنگ) برای فرد و اجتماع شده است.

مبنای قریبه‌ی فضای سایبر، سیطره‌ی فناوری تهاجمی ایالات‌متحده آمریکا است. وزارت دفاع آمریکا برای شکل‌دهی به قدرت تحرک انعطاف‌پذیر خود، اقدام به شکل‌دهی به شبکه توزیع‌شده جهانی گرفت. آمریکا با ایجاد آژانس پروژه‌های تحقیقاتی پیشرفته (آرپا) زیر نظر وزارت دفاع، ارتباط علم و فناوری را با صنایع نظامی برقرار نمود. در سال ۱۹۶۲ پاول باران از مؤسسه تحقیق و توسعه امنیت ملی آمریکا (رند) موظف شد با همکاری نیروی هوایی پروژه تحقیقاتی را پیرامون روشی برای حفظ و نگهداری سیستم‌های فرمان و کنترل تجهیزات و ادوات نظامی و موشکی پس از حملات هسته‌ای به انجام برساند. ثمره این تحقیق پیشنهاد طراحی شبکه‌ای غیر متمرکز که در صورت حمله هسته‌ای و نابودی شهرها قابلیت پایداری و عملیات تلافی-جوینانه خواهد داشت. پاول باران در طرح تحقیقاتی خود چندین روش را برای تحقق این شبکه ارائه نمود و در پایان طرح تحقیقاتی خود روش سوئچینگ بسته‌ها را معرفی نمود. این روش مبتنی بر پیام‌رسانی واحدهای کوچک اطلاعات (بسته‌ها) از طریق ایستگاه‌های داخل شبکه کامپیوتری در بهترین مسیر موجود بین مبدأ و مقصد بود. در سال ۱۹۶۹ شبکه آرپانت که توسط آژانس دفاعی پروژه‌های تحقیقاتی پیشرفته بنا نهاده شده بود شکل گرفت. این هژمونی دفاعی که با آژانس اطلاعات ملی آمریکا و پروژه‌ی اشلون گره‌خورده است، به دنبال تسلط بر جوامع با تسلط بر امواج الکترومغناطیس است.

بنای سایبر که بر پیش‌ران سه‌گانه‌ای استوار است، حاصل روندی است که ریشه در غرب مدرن و استیلایی جویی قاهرانه بر طبیعت و استعمار ملت‌ها دارد، فناوری را هماهنگ با سبک زندگی خود شکل داده که نتیجه‌ای جز سلطه‌خواهی قدرت‌های برآمده از غرب مدرن بر جوامع ندارد. قدرت الکترومغناطیس در انتقال فرمان و پیام و سلطه‌گری و تغییر نگرش‌ها، ایالات‌متحده را به سمت شکل‌دهی فضای سایبر پیش برده است. البته مبانی و پیش‌ران‌های احصاء شده که در غالب فضای سایبر امتداد دارد، نه نافی دستاوردها، سرویس‌ها و محتوای تولیدشده مطابق فرهنگ ایرانی - اسلامی است و نه سیاست ناپذیری فضای سایبر را منتفی می‌کند. بلکه تحلیل و استنباط صورت گرفته توجه به جغرافیای فکری - فلسفی شکل‌گیری فضای سایبر است که برخی امتدادها و جهت‌گیری‌ای تمدنی در درون فضا مشهود و غالب است.



شکل ۲. مبانی و پیش‌ران‌های فضای سایبر

معماری فضای سایبر

فضای سایبر از دو ساحت فناورانه و اجتماعی تشکیل شده است. ساحت فناورانه از مجموعه‌ای از فناوری‌های ارتباطی، رایانشی تشکیل شده است که منجر به شکل‌گیری مناسبات فردی و اجتماعی سایبر پایه می‌شود.

ساختار شبکه‌ای

اینترنت یکی از وجوه کلیدی فضای سایبر و تحقق بخش این فضا و جزء مقوم آن است. اینترنت یا شبکه‌ی شبکه‌ها مجموعه‌ای از ارتباطات پرسرعت بین مراکز داده و سرویس‌های ارائه خدمات است که بر اساس نظم و سلسله‌مراتب خاصی اداره می‌شود. مجموعه‌المان‌هایی کلیدی تضمین‌کننده‌ی پایداری و توسعه‌ی اینترنت است. از المان‌ها در دو بخش حفظ پایداری و عملیات اینترنت و مجموعه‌های استاندارد ساز فنی و پروتکل‌های اینترنت تشکیل شده‌اند. سازمان‌های اصلی دخیل در اکوسیستم اینترنت را می‌توان در زیر برشمرد (جامعه اینترنت^۱، ۲۰۱۰): (۱) گروه‌های توسعه‌ی استانداردهای فنی همانند کارگروه مهندسی اینترنت^۲ (IETF) و کنسرسیوم تار جهان‌گستر^۳ (W3C)؛ (۲) سازمان‌های مدیریت‌کننده‌ی منابع آدرس‌دهی جهانی مانند شرکت اینترنتی برای نام‌ها و شماره‌های واگذارشده^۴ (آیکان) دارای فعالیت‌هایی شامل مرجع شماره‌های واگذارشده‌ی اینترنت^۵ (آیانا) و ثبت اینترنت منطقه‌ای^۶؛ (۳) شرکت‌های تأمین‌کننده خدمات زیرساخت شبکه^۷ مانند خدمت نام دامنه (DNS)^۸، عملگرهای شبکه^۹ و نقاط تبادل اینترنت (IXP)^{۱۰}.

IP شماره منحصربه‌فرد اینترنتی هر سیستم و دستگاهی برای اتصال به شبکه است. اینترنت به چندین نوع استاندارد فنی که توسط مجموعه‌ای از سازمان‌ها توسعه داده می‌شود، وابسته است. در حوزه‌ی پروتکل‌ها و استانداردها کارگروه مهندسی اینترنت (IETF)، در حوزه‌ی استانداردهای زیرساخت ارتباطات راه دور اتحادیه بین‌المللی مخابرات (ITU)^{۱۱}، در حوزه‌ی استانداردهای سخت‌افزار سازمان‌هایی نظیر مؤسسه مهندسان برق و الکترونیک (IEEE)^{۱۲} و در حوزه‌ی استانداردهای نرم‌افزارهای کاربردی سازمان‌هایی نظیر کنسرسیوم وب جهان‌گستر (W3C)^{۱۳} به توسعه می‌پردازند. تخصیص آدرس‌های قرارداد اینترنت به وسیله‌ی آیانا منطبق بر مشخصات IP منتشرشده توسط IETF انجام می‌شود. آیکان وظایف آیانا را تحت قرارداد با وزارت بازرگانی ایالات متحده آمریکا اداره می‌کند. چشم‌انداز شرکت آیکان یک جهان، یک اینترنت^{۱۴} است (آیکان، ۲۰۱۵). دستگاه‌ها برای اتصال به اینترنت نیازمند IP منحصربه‌فردی هستند که پایداری و ارتباطات را در اینترنت تضمین می‌کند. عموماً درخواست برای آدرس‌های IP به وسیله‌ی ارائه‌کنندگان خدمات اینترنت^{۱۵} (ISP) یا توسط ثبت اینترنت منطقه‌ای (RIR)^{۱۶} یا در موارد محدود ثبت اینترنت محلی^{۱۷} یا ثبت اینترنت ملی^{۱۸} ایجاد می‌شود.

آیکان متصدی اجاره‌ی IP و دامنه با دامنه‌ی زمانی مشخص است. از آنجایی که بدون IP معتبر اینترنتی اتصال به شبکه جهانی معنا ندارد، پس اتصال فرد، سازمان و کشور تحت اختیار آیکان و بر اساس ضوابط آن است و آیکان قابلیت سلب اختیار دسترسی به اینترنت، داشتن دامنه و حتی اتصال دامنه به محتوا و پایگاه موردنظر خود را دارد. IP و دامنه به صورت اجاره‌ای در اختیار درخواست‌کننده قرار می‌گیرد. ضمناً آیکان تحت قوانین ایالات متحده آمریکا فعالیت کرده و با سازمان ملل نیز ارتباط مستقیم دارد، اما مشی سازمان ملل نشان داده که تحت نفوذ ایالات متحده آمریکا است و با قوانین و تفسیرهای دوگانه امکان سلب اختیار و حذف IP های کشور نیز وجود دارد. سلب IP ها و دامنه‌ها به معنای ازکارافتادن شبکه کشور و غیرفعال شدن سرویس‌ها است. عملاً بهره‌برداری از اینترنت تحت سیطره‌ی آیکان و شرکت‌های مرتبط آن است. با چشم‌انداز «یک جهان و یک اینترنت» علی‌رغم غیر الزام‌آور بودن داشتن شبکه واحد جهانی اما به دلیل وجود سلطه‌ی آیکان در تخصیص IP و دامنه قابلیت وضع تحریم‌ها و سلب دسترسی‌های سایبری وجود دارد و عملاً روال حاکمیت سایبری جامعه اسلامی تحت سلطه‌ی آیکان درمی‌آید.

مناسبات شبکه‌ای

^۱ Internet Society, <http://www.internetsociety.org>

^۲ Internet Engineering Task Force

^۳ World Wide Web Consortium

^۴ Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN)

^۵ Internet Assigned Numbers Authority (IANA)

^۶ Regional Internet Registries (RIR)

^۷ network infrastructure services

^۸ Domain Name Service (DNS)

^۹ network operators

^{۱۰} Internet Exchange Points (IXPs, IXs)

^{۱۱} International Telecommunications Union (ITU)

^{۱۲} Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE)

^{۱۳} World Wide Web Consortium (W3C)

^{۱۴} One World, One Internet

^{۱۵} Internet Service Providers

^{۱۶} Regional Internet Registry (RIR)

^{۱۷} Local Internet Registry (LIR)

^{۱۸} National Internet Registry (NIR)

با برقراری ارتباط بین شبکه‌های محلی و شکل‌گیری ارتباطات گسترده، روابط اجتماعی و مناسباتی که یا بسط داده‌شده‌ی مناسبات گذشته بود و یا اساساً مناسبات نوینی بود شکل گرفت. این فناوری ازجمله‌ی فناوری‌های دگرگون ساز است و قادر است همانند بعضی فناوری‌های پیشین خود که انقلاب صنعتی را شکل دادند، دنیایی متفاوت از آنچه بوده شکل دهد (گرام، ۱۳۹۳: ۱۱).

این جهان نوپدید مجازی هم بر جهان مادی تأثیر گذاشته و هم متأثر از آن بوده و درعین حال مستقل و پایدار است. ارتباطات سریع و نسبتاً ارزان، قابلیت ارتباط بین کاربران، ارائه سرویس‌های متنوع، تبادل اطلاعات با فرمت‌های مختلف منجر به شکل‌گیری خدمات متنوع در فضای سایبر شده است. مناسبات و ارتباطات اجتماعی شکل گرفته در فضای سایبر منجر به بروز مجموعه حالات یا عوارضی شده است که گویای عالم نوینی برای زیست، با اقتضائات و الزامات خاص خود است. بر این اساس سه کلان موضوع «از اطلاعات محوری تا عامل محوری»، «از دولت – ملت تا فرا حاکمیت سایبری» و درنهایت «از کاربر فضای سایبر تا انسان سایبری» موردبحث قرار می‌گیرد.

از اطلاعات محوری تا عامل محوری

از زمان شکل‌گیری اینترنت و به‌ویژه وب تغییرات محسوسی در نحوه‌ی ارائه‌ی محتوا در فضای سایبر ایجادشده است. بر اساس تغییرات صورت گرفته، ۴ نسل وب توسط محققین به تصویر کشیده شده است. وب ۱،۰ با اتصال دادن اطلاعات شکل گرفت، وب ۲،۰ شرایط را برای اتصال انسان‌ها فراهم آورد، وب ۳،۰ با هدف یکپارچگی بین داده، دانش و برنامه به‌منظور ساخت وبی با پلتفرم معنی‌دار و مشترک است، در وب ۴،۰ قدرت هوش انسان و ماشین کنار هم آمده و این همکاری مسیر هوشمندی، با اندیشیدن و تعامل است^۲ (مورگسان، ۲۰۱۰).

جدول ۱. روندهای وب (فیروزآبادی، ۱۳۹۴: ۲۳)

روند وب‌ها	ویژگی ارتباطی
وب ۱	ارتباط دادن اطلاعات
وب ۲	ارتباط دادن مردم
وب ۳	ارتباط دادن دانایی‌ها
وب ۴	ارتباط دادن هوش‌ها

در حقیقت هرچه وب و به معنای دقیق‌تر فضای سایبر توسعه پیدا می‌کند حضور انسان با مجموعه‌ای از حسگرهایی که فکر^۴ و رفتار او را به شبکه منتقل می‌کند و عامل‌های هوشمند نرم‌افزاری و روباتیکی (فیزیکی) که در سطح شبکه و دنیای به هم تنیده شده عمل می‌کنند، جهان نوینی را شکل خواهند کرد که انسان تحت حاکمیت سایبری با دنیای نوینی که از باورها، منش و کنش‌های خاص فرا جغرافیایی آمریکایی شکل گرفته، قرار خواهد داشت.

از دولت – ملت تا حاکمیت سایبر

دولت – ملت سایبری با دولت ملی عصر مدرن تفاوت ماهوی پیدا خواهد کرد. حاکمیت ملی در فضای سایبر کمرنگ‌تر می‌شود و نوعی حاکمیت سایبری جهانی را در حال شکل دادن است. عوامل این تحول از ماهیت و کارکرد فضای سایبر برخاسته است (کیان‌خواه، ۱۳۹۸).

- هژمونی آمریکایی در مدیریت و کنترل فضای سایبر، به دو علت پیشینه تاریخی در ایجاد و نیز احاطه و رصد فضای سایبر وجود و توسعه‌یافته است. تبارشناسی اینترنت به‌صورت مستقیم به هژمونی و سلطه آمریکا توسط وزارت دفاع برمی‌گردد و تأثیرات این اصل و نسب در ساختار و محتوی این شبکه‌ی جهانی مشهود است (بل، ۱۳۸۹: ۱۶۹). باید به خاطر سپرد که اینترنت یک فناوری خنثی و بی‌طرف نیست؛ بلکه همانند هر فناوری دیگری، پیش‌داوری‌ها و تعصب‌های کسانی که آن را طراحی کرده‌اند (ارتش آمریکا) در این فناوری نهفته است (ابو، ۱۳۸۵: ۱۳۵). این مدل کنترل فضای ارتباطی را کوپف این‌گونه بیان می‌دارد: ایالات‌متحده، هدف محوری سیاست خارجی خود را در عصر ارتباطات باید پیروزی درنبرد بر سر جریان اطلاعات جهانی و تسلط بر امواج قرار دهد همانند حاکمیت بریتانیا بر دریاها (روث کوپف، ۱۹۹۷: ۳۷). از طرفی خصوصیت تمرکززدایی شده اینترنت که مورد تحسین بسیار فراوانی قرار می‌گیرد از یک هدف آنارشستی ناشی نمی‌شود، بلکه از یک استراتژی نظامی بدوی سر برآورده است (ابو، ۱۳۸۵: ۱۷۱). این تبارشناسی، ساختار و محتوی برآمده از هژمونی و سلطه‌ی امریکا به‌وضوح در اینترنت و فضای سایبر قابل شهود و ادراک است.

^۱ Grahm

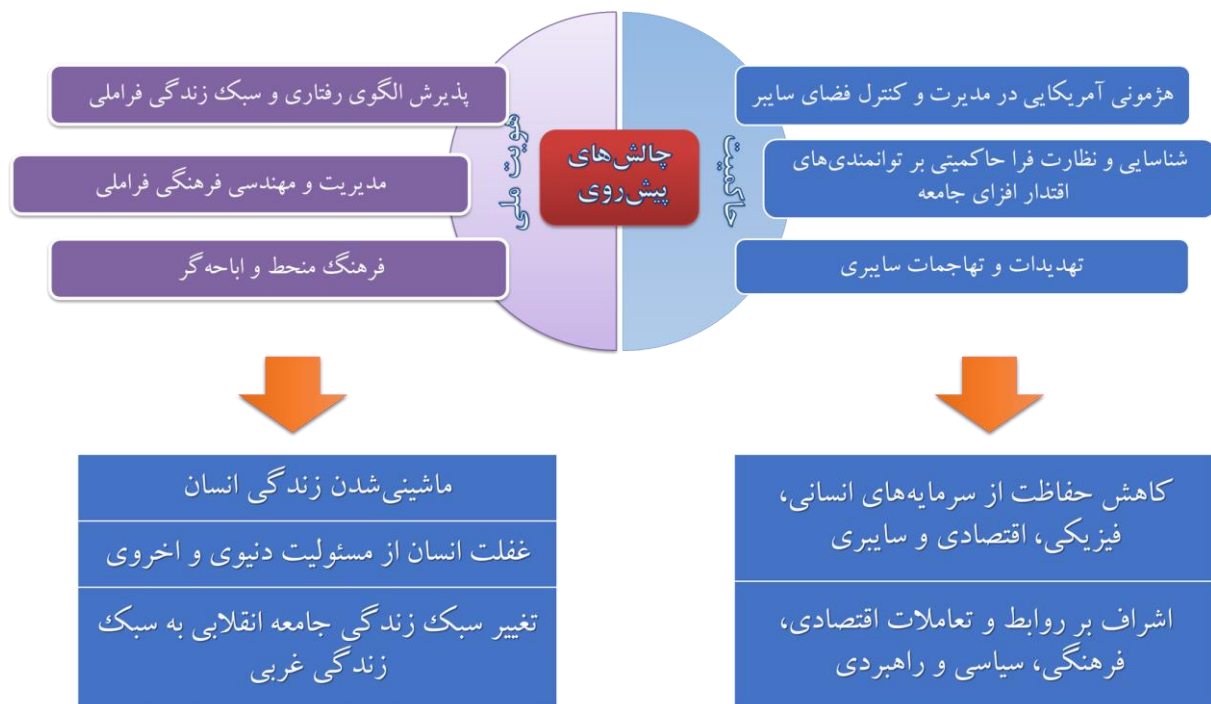
^۲ تقسیم بندی وب به نسل‌های مختلف، تقسیم علمی نیست بلکه تاریخی، ذوقی و گمانه‌زنی است. در مورد وب ۳ و وب ۴ چون هنوز تحقق نیافته و گمانه زنی است.

^۳ Murugesan

^۴ واسطه‌های مغز و رایانه (Brain Computer Interface) مجموعه‌ای از حسگرهای پردازش سیگنال هستند که قابلیت انتقال تغییر و تحولات مغز در تصمیم‌گیری و فعل و انفعالاتش را به رایانه ممکن می‌سازد.

- شناسایی و نظارت فرا حاکمیتی بر توانمندی‌های اقتدار افزای جامعه، با گسترش فضای سایبر سهل و دسترس‌پذیر شده است. جغرافیای کشور دربردارنده سرمایه‌های انسانی، فیزیکی، اقتصادی و سایبری است. این سرمایه‌ها که دارای طبقه‌بندی‌های آشکار یا پنهان است و در پیکره‌ی کشور پراکنده شده است. مراکز نظامی، مراکز تجمع سرمایه‌های انسانی مختلف، محل قرارگیری زیرساخت‌های فنی، سایبری و اقتصادی ازجمله‌ی این سرمایه‌ها در بستر جغرافیا است. عناصر اقتدار افزای کشور که با همگرایی درونی ابعاد انسانی، سیاسی، اقتصادی، فناورانه شکل و استحکام می‌یابد، با گسترش فضای سایبر این عوامل با چالش‌های نوین و پیچیده‌ای روبرو خواهد است. شناسایی، ره‌گیری و انهدام سرمایه‌های ملی در این عصر برای کشورهای مسلط بر فضای فناورانه ساده‌تر خواهد شد. در حقیقت عناصر اقتدار آفرین در معرض شناسایی، نظارت و تغییر بوده و بالطبع آن دیگر قدرت درون‌زا و پایدار تداوم نخواهد یافت.
- تهاجمات سایبری با تنوع، انعطاف‌پذیری و خسارت‌های قابل تأمل، حاکمیت ملی و اقتدار کشور را تهدید می‌کند تهاجمات سایبری، چالش ملموس حاکمیت ملی در فضای سایبر است. هرچه زیرساخت‌های حیاتی کشور (برق، آب، گاز، کشاورزی و...) بیشتر به سمت سایبری شدن حرکت کند، تهاجمات گسترده‌تر و همراه با خسارات فلج‌کننده و جبران‌ناپذیر برای کشور در سطح فیزیکی – سایبری شکل خواهد گرفت. این تهاجمات قابلیت مختل نمودن اقتصاد و ثبات سیاسی – امنیتی کشور را داشته و حتی توانمندی فروپاشی و ناکارآمدی تمام ارکان حاکمیتی کشور را دارد.
- با انعطاف‌پذیری سایبری در مکان، زمان و تعامل عوامل هویت‌ساز فردی و اجتماعی در حال میل به خارج از مرزها و تعلقات فرهنگی – اجتماعی است. به واسطه‌ی گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات، فضایی به وجود آمده است که پایه‌های تشکیل‌دهنده‌ی ملت مانند فرهنگ و هویت ملی را به تدریج متحول می‌کند. در هویت دیجیتال-سایبری دیگر تنها سرزمین، زبان بومی و محلی، کشور، فرهنگ ملی و در حوزه موضوعات مختلف افراد را در اجتماعات سایبری تعیین نمی‌کند، بلکه منافع مقطعی، محدود و در حوزه موضوعات مختلف افراد را دورهم جمع می‌کند و هویت آن‌ها را می‌سازد. فضای سایبر بستری را برای ممزوج شدن کاربر در خودساخته است که او را از تحولات و تغییرات زندگی اطراف فیزیکی‌اش دور نموده است. کاربر در حال شکل بخشیدن به هویت نوینی از خود است که در بستر فراجغرافیایی سایبر مبتنی بر ارکان هویت‌بخش عمدتاً غیر ملی – دینی شکل می‌گیرد.
- پروسه بی‌وقفه آپلود، دانلود، جستجو و داده‌های جغرافیایی و مرتبط با موضوعات متنوع، طیف گسترده‌ای از داده‌ها را فراهم آورده که تجزیه و تحلیل آن‌ها ایجادکننده قدرتی سایبری در هدایت و مدیریت جامعه است. این قدرت سایبری توانایی تغییر ارزش‌ها، سبک زندگی، بینش‌ها، اعتقادات و به معنای دقیق‌تر هویت ملی – دینی جامعه را با فضای سایبر دارد. توانمندی که داده‌کاوی، ساختارهای مبتنی بر هوش مصنوعی و پردازشگرهای پرسرعت توزیع‌شده بر روی داده‌های عظیم تجمیع شده از رفتارهای سایبری انسان‌ها در جوامع و جغرافیاهای مختلف ایجاد می‌کند، الگوهایی را برای تغییر هویت، ارزش‌ها و ذائقه‌های جوامع برای دستیابی به اهداف فرهنگی، اقتصادی و سیاسی هموار نموده و قدرتی را شکل می‌دهد که در اختیار دولت ملی در اداره و مدیریت جامعه تحت حاکمیتش قرار ندارد.
- در جامعه پیش از مدرن، بنیان شخصیت آدمی بر دو ساحت تن و جان استوار بود، روح تفکر بر اعتبار شخصیت انسان می‌افزود، اینک روزگاری فرارسیده که واقعیت ذاتی و ماهوی انسان در قبال شیء و سودمندی اقتصادی او از یادرفته و فناوری انسان را به بردگی سوق داده است. این عقلانیت‌بزاری که تجسم عینی آن فناوری است، در برهه‌ای از زمان به آزادی انسان از سیطره کار سخت و طاقت‌فرسا و چیرگی بر طبیعت انجامید ولی امروزه باعث شیء‌گونگی انسان شده و به ناظری بر عملکرد آدمی بدل گشته است و آفریده در مقابل آفریننده قد علم کرده است. ایجاد انگیزه‌ی کاذب برای ادامه زندگی و بی‌هدفی که ثمره دوری از خدا که هدف اصلی خلقت انسان است^۱ و خالی نمودن زندگی از مخلوق بودن چه به صورت نمایان و یا چه به صورت پنهان‌شده در توهّمات و خیالات باطلی که ظاهری قدسی دارد و از حقیقت به دور است، موجب سوق دادن انسان به نهیلیسم و پوچ‌گرایی شده است. این انسان مدرن هویتش را از تمایلات غریزی و لذت جویانه که غیرقابل مقاومت و اجتناب‌ناپذیر است اخذ نموده و از هویت آخرت‌گرای خود غافل شده است. فضای سایبر با این شرایط موتور محرک جهانی شدن و نظم نوین جهانی غرب و آمریکایی شده است.

^۱ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (ذاریات/۵۷)



شکل ۳. فضای سایبر و چالش راهبردی پیش‌روی حاکمیت و هویت ملی و اثرات کلیدی آن (کیان خواه، ۱۳۹۷)

از کاربر فضای سایبر تا انسان سایبری

با شکل‌گیری ارتباطات دیجیتالی به گستره‌ی جهان و به‌ویژه با اختراع ایمیل و در پی آن وب، میلیاردها انسان فارغ از نژاد و افق جغرافیای خاص خود، کاربر این فضا شدند. فضای سایبر از حد برقراری ارتباط موقت که با اتصال^۱ کاربر شروع می‌شد و با انجام فعالیت‌های موردنیاز کاربر قطع ارتباط^۲ صورت می‌گرفت، به یک ارتباط دائمی و برخط^۳ بودن تبدیل‌شده گویی که همه‌ی نیازها را از کسب‌وکار تا سرگرمی را پوشش می‌دهد. با سیطره فضای سایبر، کاربر به جهانی فراتر از مرزها در زمانی به‌اندازه‌ی فشردن کلیدی و حرکت ماوسی متصل می‌شود و در درون اطلاعات متنوع شبکه‌ای شده به سیر می‌پردازد. کاربر دیروز فضای سایبر در حال بازتعریف انسانیتی از جنس و درون سایبری است، که در حال تحول و تغییر زندگی و مسیر زندگی اوست.

تمایز میان محیط زندگی و فضای چهره به چهره‌ی خانواده، دوستان و همسایگان محو مخدوش می‌شود. هویت کاربر فضای سایبر به نام مجازی‌اش، تصویر خیالی و یا آواتاری و کارتونی شده از خود، علاقه‌مندی‌ها و موقعیت‌های راست و دروغی که از خود دارد، محدود شده است (نایر، ۲۰۱۰: ۳). این هویت در بستری شبکه شده، رشد و قوام می‌یابد. سایبری شدن انسان و بازتعریف او در فضای سایبر، انسان فناورانه‌ای را شکل می‌دهد که مزین و وابسته به فناوری سایبر خواهد بود. گجت‌های پوشیدنی، موجب بروز و ظهور انسان در فضای به‌غیراز فضای طبیعی شده است. این ظهور سایبری به علت وجود مجموعه‌ی فناوری‌های پوشیدنی و نظارتی بر رفتار و فکر انسان سایبری شده نظارت و کنترل دارد. با شکل‌گیری داده‌های عظیم در حیطه‌های رفتاری و گسترش تکنیک‌های داده‌کاوی بر خط، مجموعه رفتار و سکناات این انسان را پیش‌بینی پذیر نموده است. انسان شکل یافته از بدن، حواس و تفکر تحت تأثیر این فضای عالم گونه به انسانی سایبری بدل شده که احوالات خاص خود را پیدا کرده است.

شری تارکل در کتاب زندگی بر پرده‌ی نمایش بیان داشته: «اینترنت ما را تشویق می‌کند که به خودمان چونان موجوداتی تغییرپذیر، در حال تکوین، غیرمتمرکز، متکثر، انعطاف‌پذیر و همیشه در حال پیشرفت نگاه کنیم، اینترنت آزمایشگاه مجهزی است که می‌توان در آن خود را شکست و دوباره ساخت و شخصیت‌های جدیدی را تجربه کرد، این مشخصه زندگی پست‌مدرن است» (تارکل، ۴، ۱۹۹۵). اینترنت محدودیتی که بدن‌ها تحمیل می‌کند را حذف می‌کند، پری بارلو معتقد است «قلمرو الکترونیک دنیایی است که همه‌جا هست و هیچ جا نیست. اما حتماً آنجایی نیست که بدن‌هایمان هستند»؛ در چنین معنایی، منظور از بدن فقط جسم فیزیکی بادست‌وپا و قابلیت حرکت در جهات مختلف نیست، بلکه شامل اخلاق و احوالاتی است که به اشیاء موضوعیت می‌بخشند و مواضع نومیدی یا مشقت را فراهم می‌آورد. در این گفتارها بدن دربردارنده‌ی

¹ Connect

² Disconnect

³ Online

⁴ Turkle, Sherry

تمام نموده‌های محدودیت و آسیب‌پذیری انسان است (دریغوس، ۱۳۸۲: ۷). فضای سایبر این امکان را فراهم آورده که انسان بدون بدن خود در فضای اجتماعی حضور داشته باشد؛ در حقیقت، سایبر این امکان را فراهم آورده که ما مخلوقاتی را از بیت‌ها و بایت‌ها ساخته که با سرعت نود به این سو آن سو می‌روند (بل، ۱۳۸۹: ۲۱۹). این هیجان از بدن سایبری با این جمله‌ی اسر روشن می‌شود که انسان در دام توده‌ی بی‌ارزش مادی که گوشت و پوست نامیده می‌شود گیر افتاده است (بی. اسر^۱، ۱۹۹۶: ۲۴۸). ارتباطات دیجیتالی این امکان را فراهم آورده تا کاربران از بدن‌های (و هویت‌ها) زندگی واقعی رها شده و خودشان را در فضای دیجیتالی از نو بسازند؛ لاپتون معتقد است: «رویای فرهنگ سایبر رهایی یافتن از این گوشت و تقطیر شدن^۲ در رابطه‌ای تمیز، خالص و غیر آلوده^۳ با فناوری کامپیوتری است»، این به‌نوعی «توهم مورد وفاق» گیبسون است (بل، ۱۳۸۹: ۲۲۰-۲۲۱).

در دنیای محصور شده با فناوری‌های جذاب و فریبنده که در حال شبکه‌ای شدن است، دیگر لحظه‌ای فناوری مدرن افسارگسیخته از انسان جدا نیست. در هر فضا نوعی فناوری ما را محصور خود نموده است. فناوری در حال فراموش نمودن مکلف بودن و پاسخگو بودن انسان به خالق خود و مسافر بودن در دنیای مادی است. در حقیقت فضای سایبر داروین‌یسم عملی و بریده‌شده انسان از خالق خود را به نمایش آورده است. اصلی‌ترین چالش فضای سایبر را می‌توان دور نمودن انسان از هویت ملکوتی خود با نمایش جلوه‌های رنگارنگ، از تمدن غربی را به شمار آورد. شکل‌گیری هویت‌های مجازی و عاریتی که ریشه در حقیقت ندارد، کاربر و روابط اجتماعی بین کاربران را به چالش می‌کشاند. اعتماد و حس نزدیکی در روابط اجتماعی سایبری به شدت کاهش می‌یابد و کاربران اعتمادی به یکدیگر نخواهند داشت. هرکسی من‌های مختلفی از خود به نمایش درمی‌آورد که پرچم‌دار یک بُعد از نفسانیت اوست. این انسان آن‌چنان در من‌های عاریتی و مجازی خودساخته گم می‌شود که از خود و از مسئولیت خود غافل خواهد شد.

اهداف فضای سایبر

فضای سایبر با ابعاد بیان شده که از پیش‌ران‌های شکل دهنده‌ی به این فضا و ساحت کالبد و مناسبات استخراج شده است، اهدافی را برای فضای سایبر دنبال می‌کند که صیوروت و مسیر فضای سایبر وضعیت موجود را مشخص می‌کند. فناوری برخاسته از تمدن غرب مدرن، آمریکا و هژمونی دفاعی، تغییر منابع شکل‌گیری و تولید قدرت مبتنی بر شبکه و اطلاعات، استانداردسازی جهانی در سطح اینترنت در بعد ارتباطات و محتوا سازی، قدرت درونی سایبری لازمه‌ی بقاء در آینده، قدرت سایبر باقابلیت هدایت و تغییر جوامع، فناوری سایبری مرتبط با مکان جغرافیایی، شکل‌گیری و تفوق آبر شرکت‌های توزیع و تولید محتوی و IP شکل‌دهنده به هژمونی و سلطه‌ی فراملی و آمریکایی نشان‌دهنده‌ی اشراف راهبردی بر منابع و توانمندی‌های اقتدارافزای جوامع توسط آمریکا و ابرشرکت‌ها است. تمدن غرب مدرن و اومانیزم هسته روابط و مناسبات سایبری، شکل‌گیری جهانی متصل با تجمع سرویس و داده، سطحی‌نگری، آینده‌گرایی، هویت متغیر و متناقض، برده سازی سایبری، قدرت سایبر باقابلیت هدایت و تغییر جوامع، جهانی‌سازی غربی با سایبر شدن، شکل‌گیری جهانی بزرگ‌تر از جهان حقیقی، شکل‌گیری و تفوق آبر شرکت‌های توزیع و تولید محتوی و استانداردسازی جهانی در سطح اینترنت در بعد ارتباطات و محتوا سازی نشان‌دهنده‌ی جهانی‌سازی سبک زندگی غربی - آمریکایی بر پایه‌ی فضای سایبر است. این به معنای جهت‌گیری تام و تمام فضای سایبر نیست. بلکه غالب مناسبات فضای سایبر را ره‌گیر جغرافیای فکری - فلسفی تمدن غربی می‌داند. این غالب به دلیل پیشینه‌ی تاریخی شکل‌گیری و گسترش فضای سایبر در غرب است. البته برخی اقدامات انجام‌شده در سال‌های اخیر سیاست‌پذیری فضای سایبر را نمایان ساخته است که نیازمند استحکام هدفمند و گسترش سطح نفوذ است.

اشراف راهبردی (اشراف نظامی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، هویتی و...) برای آمریکا و آبرشرکت‌ها

جهانی سازی سبک زندگی غربی (جهانی سازی تمدن غرب سکولار)

شکل ۴. علت غایی فضای سایبر

¹ B.B.Ser

² distill

³ uncontaminated

اصول حرکت جامعه اسلامی

حال پس از بررسی صیوروت سایبری، نیاز به الگویی است که اصول حرکت و تعالی جامعه را در دستیابی به حیات طیبه مطلوب ترسیم کند. اصول رشد اجتماعی انسان و حرکت و هدایت را می‌توان سه گروه دسته‌بندی کرد. اصولی که بیشتر به هدایت افراد نظر دارد، اصولی که در ایجاد فضای اخوت ایمانی راهگشایی می‌کند و دست‌آخر اصولی که رعایت آن‌ها می‌تواند به استحکام و استقلال فرد و جامعه بیانجامد (غنوی، ۱۳۹۰):

دسته یکم. اصول ناظر به هدایت

هدایت امری فراتر از ارائه اطلاعات و آموزش افراد است. هدایت رساندن انسان‌ها به چهارراه انتخاب و نمایاندن عاقبت هر مسیر است. تحقق چنین امری نیازمند بیرون کشیدن انسان‌ها از چنبره‌ی زندگی طبیعی و مواجه کردن آن‌ها با سؤالاتی اساسی و تحول‌آفرین است.

اصل ۱. رعایت حق انتخاب انسان‌ها

اختیار و انتخاب ریشه در خلقت انسان دارد و دعوت دینی تلاش می‌کند تا انسان در این گزینش به‌سوی بهترین‌ها گام بردارد. این دعوت با شکل خلقت انسان هماهنگ است و اولیاء دین جز به این نمی‌اندیشند که راه را نشان داده و از بیراهه‌ها حذر دهند تا انسان آگاهانه انتخاب کند و برخیزد و میان شکر و کفر یکی را انتخاب کند، «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» ما راه را به او نشان دادیم، خواه شاکر باشد (و پذیرا گردد) یا ناسپاس!^۱».

این نکته گر چه بدیهی به نظر می‌رسد اما وفاداری به آن در عمل سخت و دشوار است. باید موانع فهم و انتخاب را کنار زد و راه‌های پیش‌روی را نشان داد، اما درنهایت باید اجازه داد که انسان‌ها، خود انتخاب کنند؛ همان اجازه‌ای که خدا در اصل خلقت آزادی به انسان داده است.

اصل ۲. کنار زدن موانع انتخاب

موانع انتخاب هم فردی و هم اجتماعی است. وراثت، غرایز، محیط و آموزش بخشی از عوامل گسترده‌ای هستند که شخصیت فرد را شکل داده و او را در خود محصور کرده‌اند. دین می‌آید تا آدمی را از این همه فراتر ببرد و از این زندان‌ها آزاد کند تا او بتواند باین‌همه، باز راه را خود انتخاب کند. در برابر دعوت دینی موانع انتخاب اجتماعی نیز قرار می‌گیرد. دعوت به بندگی خدا و رها شدن از اسارت اربابان دنیا دعوتی نیست که صاحبان دنیا بتوانند از کنار آن عبور کنند. این پیامی است که دشمنان بسیاری خواهد داشت؛ دشمنانی که برتری اجتماعی و روابط ظالمانه خویش را در خطر می‌بینند و در برابر دعوت دینی می‌ایستند. قرآن از رفتار قوم فرعون با موسی این‌گونه یاد کرده است: «وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا» او را آگاهانه و با وجود یقین انکار کردند به خاطر این‌که ظلم را و برتری خود را پاس بدارند^۲.

اصل ۳. آغاز از استعدادها

هدایت نیازی است همگانی که برای همگان مطابق با قدر و اندازه‌های وجودی تدارک شده است «وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى» و همان‌که اندازه‌گیری کرد و هدایت نمود^۳. این هدایت و تبیین را خدا عهده‌دار شده^۴ و جانشینان خدا بر زمین این مسؤولیت را بر دوش گرفته‌اند. اما همگان آمادگی یکسانی برای پذیرش هدایت ندارند؛ برخی سرشار از طلب هستند و لبریز از سؤال، اما برخی دیگر را باید مدت‌ها کاوید تا شاهد جوشش قطره سؤالی شد. افزون بر این، پاسخ یافته‌ها نیز همسان نیستند؛ گروهی با دیدن نشانه‌ها سربراه می‌گذارند و دیگران را نیز به راه می‌کشاند و برخی دیگر با پاسخ‌ها به آرامش می‌رسند و گرفتار رخوت می‌شوند. قرآن به رسول خبر داده که او نمی‌تواند صدای خود را به گوش مردگان برساند^۵ و باز خبر داده که او قادر به جلوگیری از گم‌گشتگی کورها نیست^۶ و کرها هنگامی که پشت می‌کنند پیام او را نخواهند شنید^۷. رسول باید دعوت خود را از کسانی آغاز کند که با تلاوت آیه‌ها و بر خواندن نشانه‌های خدا دچار تحول شده و به این آیه‌ها ایمان می‌ورزند و در برابر حق تسلیم و پذیرا هستند^۸.

^۱ سوره مبارکه انسان، آیه شریفه ۳

^۲ سوره مبارکه نمل، آیه شریفه ۱۴

^۳ سوره مبارکه اعلی، آیه شریفه ۳

^۴ ان علینا للهدی، به یقین هدایت کردن بر ماست (لیل، ۱۲)، ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ، سپس بیان و (توضیح) آن (نیز) بر عهده ماست (قیامت، ۱۹).

^۵ مَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ، و تو نمی‌توانی سخن خود را به گوش آنان که در گور خفته‌اند برسانی (فاطر، ۲۲)، إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى، مسلماً تو نمی‌توانی سخنت را به گوش مردگان برسانی (نمل، ۸۰).

^۶ وَمَا أَنْتَ بِهَادٍ الْعُمَى عَنْ ضَلَالَتِهِمْ، و نیز نمی‌توانی کوران را از گمراهیشان برهانی (نمل، ۸۱).

^۷ وَلَا تَسْمِعُ الصَّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ، و نمی‌توانی کران را هنگامی که روی برمی‌گردانند و پشت می‌کنند فراخوانی! (نمل، ۸۰).

^۸ إِنْ تَسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ، تو فقط میتوانی سخن خود را به گوش کسانی برسانی که آماده پذیرش ایمان به آیات ما هستند و در برابر حق تسلیمند!

به بیان دیگر، رسول باید از کسانی آغاز کند که از او می شنوند. کسانی که به نشانه های حق ایمان می ورزند و پذیرای حق هستند. شروع با اینان نتیجه بخش است و با همراهی شان دست ها تکثیر می شود و تبلیغ وسعت می یابد. استعدادیابی برای حرکت دینی به معنای یافتن کسانی است که طالب حق هستند و تسلیم در برابر آن. این استعداد بر اساس ضریب هوشی و یاقوت حافظه تعریف نشده و به سلامت نفس و آمادگی برای هدایت ربط دارد.

اصل ۴. دعوت به عبودیت

عبودیت غایت خلقت^۱ و هدف دعوت^۲ است. انسان به گونه ای آفریده شده که می تواند تا خدای بی نهایت گام بردارد و این سلوک بی پایان، قدرت و علمی بی نهایت را می طلبد که در این مسیر با تکیه بر توان محدود خویش بجایی نمی توان رسید. ترسیم چنین سلوکی احاطه بر انسان و بر راه او را نیاز دارد و این ترسیم را جز از خدای محیط مهربان نمی توان توقع کرد. عبودیت یعنی بر طبق امر او حرکت کردن و لازمه ی آن رها شدن از دغدغه های دیگر و سر سپردن به خواست او است. اولیاء خدا جز به بندگی خدا دعوت نمی کنند؛ دعوت به زهد و عبادت، به جهاد و شهادت و به اصلاح و خدمت هنگامی پذیرفته است که از این ریشه برخیزد. زهد، عبادت، جهاد یا هر کار دیگر هنگامی ارزش دارد که از امر او برخیزد و از انگیزه های دیگر خالی شده باشد. عبودیت تن زدن از حاکمیت غیر خدا است و تن دادن به حاکمیت خدا. در هدایت اولیاء خدا آن رهایی و این تعبد هر دو مطلوب است چه در رابطه انسان با خودش و چه در روابط اجتماعی. عبودیت در این معنای وسیع، نفی بت هایی است که در درون و در جامعه جای گرفته و قدرت را قبضه کرده اند. این نفی متناسب با شرایط فرد و سازمان اجتماع او به شکل های مختلف خود را نشان داده و از راه های متفاوتی به هدف خود خواهد رسید. تحقق عبودیت در جنبه اثباتی نیز محتاج تمهید مقدمات و طی مراحل است تا تمامی آنچه در دستورات الهی آمده و جایگاهشان در موازین مشخص شده در روابط فرد با خود، دیگران و اشیاء محقق گردد.

اصل ۵. آموزش احکام و موازین

پس از روشن شدن راه ها و مشخص شدن گزینه ها، کسانی که همراهی رسول (ص) را برمی گزینند در کنار او از کتاب و از موازین بهره مند خواهند شد^۳ تا راه و رسم زندگی را بیاموزند. اولیاء خدا نه فقط جانشین رسولان الهی در ارائه بینات هستند بلکه آموزش راه و رسم زندگی را نیز بر دوش دارند؛ آموزشی که باید به تدریج و متناسب با شرایط و نیازها شکل بگیرد.

انجام این وظائف در شرایط حاکمیت حق جز به تربیت شاگردان و فراهم کردن زمینه های کار برای ایشان نیازی ندارد اما با حاکمیت طاغوت و وجود حساسیت نسبت به امام ادامه کار با دشواری های بسیاری مواجه شده و تدابیر تازه ای را طلب می کند؛ تدابیر پیچیده و ظریفی که راهی در این فضای دشوار و ناهمساز باز کند تا بتوان بارها را بر دوش گرفت و جریان دعوت رسول را تداوم بخشید. اوج این پیچیدگی و ظرافت را درجایی باید جستجو کرد که امام در پس پرده غیبت قرار گرفته و مدیریت جریان هدایت به صورت آشکار امکان ندارد.

اصل ۶. تداوم امکان انتخاب

دعوت دینی با تلاوت، تزکیه، تبیین و تعلیم هر آنچه برای شروع مورد نیاز است در اختیار می گذارد اما هوس ها، جاذبه ها و وسوسه ها می تواند تخم غفلت را بکارد و درخت انحراف را برویاند. این رسول و جانشینان او هستند که وظیفه تذکر را بر عهده دارند^۴ تا با توجه دادن به خدا، به جایگاه انسان و به آینده های در انتظار زمینه های انحراف را بخشکانند. این تذکرهاست که به راه آمده ها را در راه حراست می کند^۵ و ادامه را ممکن می گرداند.

دشمنان دعوت دینی در برابر آن می ایستند و راه خدا را سد می کنند. این اولیاء خدا هستند که با تدبیرها و تدارک ها امکان انتخاب درست را برای مردم حفظ می کنند. این تدبیرها بن بست ها را باز و کید دشمنان را خنثی می کند.

دسته دوم. اصول اخوت ایمانی

(نمل، ۸۱).

^۱ وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ، من جنّ و انس را نیافریدم جز برای اینکه عبادتم کنند (الذاریات، ۵۶)

^۲ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَ رَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ، خداوند، پروردگار من و شماست او را بپرستید (نه من، و نه چیز دیگر را)؛ این است راه راست! (آل عمران، ۵۱)

^۳ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَ أُنْزِلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَ الْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَ أُنْزِلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَ مَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَ رُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ، ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم، و با آنها کتاب (آسمانی) و میزان (شناسایی حق از باطل و قوانین عادلانه) نازل کردیم تا مردم قیام به عدالت کنند و آهن را نازل کردیم که در آن نیروی شدید و منافی برای مردم است، تا خداوند بداند چه کسی او و رسولانش را یاری می کند بی آنکه او را ببینند خداوند قوی و شکست ناپذیر است (حدید، ۲۵)

^۴ قَدْ كَرِهَ اللَّهُ لَنَا أَنْ تَذْكُرْ دَهْ كَهْ تَوْ قَطُّ تَذْكُرْ دَهْدَهْ! (غاشیه، ۲۱)

^۵ وَ ذَكَرْ فَإِنَّ الدُّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ، و پیوسته تذکر ده، زیرا تذکر مؤمنان را سود می بخشد (ذاریات، ۵۵)

ساختن روابط اجتماعی بر اساس مبانی و اهداف دینی، رعایت اصول خاصی را در عمل می‌طلبد؛ اصولی که از دل آن‌ها شیوه‌های مختلف برخورد به دست می‌آید و در شرایط متفاوت راه را به سوی اهداف مشخص می‌کند.

اصل ۷. حراست از اخوت و تعمیق آن

دعوت دینی گذشته از تحول فردی به تحول در روابط میان انسان‌ها نیز نظر دارد. تحولی که زندگی فرد را به زندگی دیگران گره می‌زند و رفتن خواب از چشمی، خواب را از چشم دیگران برآید و رنج کسی دیگران را نیز به التهاب و تلاطم درآورد.^۱ ظهور ایمان به معنای تغییر در نگاه انسان و در دغدغه‌ها و علاقه‌های اوست و مؤمن کسی است که تحول در نگاه و در احساس او تثبیت شده و دوستی‌ها و دشمنی‌هایش را متفاوت از گذشته کرده است. مؤمن، برادر مؤمن خویش را دوست می‌دارد؛ زیرا همراه و همکار خود می‌داند و او را جلوه‌های از زیبایی‌های می‌بیند که به آن دل بسته است. این دوستی در عاطفه و احساس مؤمنین به یکدیگر و در رفتارهایشان نسبت به هم عمیقاً اثر می‌گذارد چنان‌که گویی که اینان با همه تفاوت‌هایشان اعضاء یک پیکرند و این محبت عمیق است که پایه‌ای استوار را برای حقوق و تکالیف مؤمنین نسبت به یکدیگر ایجاد می‌کند؛ حقوقی که همگی جلوه‌هایی هستند از این یگانگی و یکی شدن.

اصل ۸. رعایت ضعف‌ها و ظرفیت‌ها

مسئولیت بر پایه داده‌هاست و میزان آن متناسب با توانایی است.^۲ تکلیف فقط جایی منتفی است که قدرتی بر انجام آن نیست. اما جهل و ناآگاهی اگر به نفی قدرت و اثبات عجز منجر نشود رافع مسئولیت نیست تا جایی که اگر اختلاف‌نظرها به گوش خورده باشد دیگر عذری و استضعافی در کار نیست که عقل (حجت باطنی) حکم می‌کند که باید پرسش و تحقیق پیشه کرد و به حق رسید و بر طبق آن زندگی کرد. اما دعوت الهی برای هدایت مردم به حداقل‌ها اکتفا نکرده و از تمامی راه‌ها و در بالاترین سطح ممکن به روشنگری و راهنمایی اقدام می‌کند^۳ تا جایی که حکمت حق و رحمت او اقتضای آن را دارد.

پاسخ‌ها به دعوت دین یکسان نیست؛ برخی تیز می‌شنوند زود می‌آیند و ایمان، هجرت و جهاد را جمع می‌کنند اما برخی دیگر باینکه درمی‌یابند و دل می‌دهند اما آماده هجرت و جدا شدن نیستند و ظرفیت جهاد با جان و مال را ندارند اینان گر چه همراه نیستند ولی همدلی دارند و اگر یاری خواستند باید به یاری‌شان شتافت که نباید از دست بروند و باید فرصت یابند تا تردیدها و ترس‌ها را کنار زده و برای هجرت و جهاد آماده شوند.^۴

حرکت دینی با چنین تسامح و حوصله‌ای باید توأم باشد و تفاوت قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها را در نظر بگیرد و به خاطر ضعف‌ها و سستی‌ها دست از ایمان آورده‌ها بر ندارد و سخت نگیرد. این تساهل و تسامح فقط در آغاز حرکت نیست و همه آن‌هایی که در ظرفیتی بیشتر و درجه‌ای بالاتر دارد باید با تحمل و حوصله رفتار کنند و با سخت‌گیری‌ها، ضعیف‌ترها را نشکنند و دور نکنند. آنچه شکاف میان استعدادها و مختلف را پر می‌کند همین تسامح و حوصله قوی‌ترهاست و کمک و یاری به آن‌هایی که هنوز آماده کردن و آمدن نیستند.

البته تسامح، تساهل و نصرت از روی حکمت است و باهدف فراهم نگه‌داشتن زمینه‌ی رشد و آنجا که تساهل به تنبلی پروری بیانجامد و نصرت به وابستگی و زبونی باید شیوه‌ای دیگر پیشه کرد و عواطف ساده‌لوحانه را کنار گذاشت و هدف‌ها را فراموش نکرد.

دسته سوم. اصول ناظر به اقتدار اجتماعی

آخرین سطح رویش انسان در تربیت دینی رسیدن به استحکام و استقلال است. استحکام مؤمن استحکام در اندیشه، در احساس و عمل است و استقلال او حکایت از پایه‌های استواری در شخصیت او دارد که تنها با تکیه بر همین پایه‌ها به استوا و اعتدال برسد. این استحکام و استقلال مرحله نهایی رشد اجتماعی نیز هست. به تصریح سوره حدید، هدف از ارسال رسولان برخاستن مردم برای قسط است. آنچه رسولان انجام می‌دهند ارائه بینات و در اختیار گذاردن کتاب و میزان است. اما این مردمان هستند که باید خود بپا خیزند تا قسط را بر پادارند. این عزم و همت بزرگ و این قیام و ایستادگی از همان استحکام و استقلال خبر می‌دهد.

اصل ۹. ایجاد استحکام

^۱ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: الْمُؤْمِنُونَ فِي تَبَارُهُمْ وَ تَرَاخُمِهِمْ وَ تَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى تَدَاعَى لَهُ سَائِرُهُ بِالسَّهْرِ وَ الْحَمَى (علامه مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۱: ۲۷۴)

^۲ وَ لَا يَكْلَفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا، خداوند هیچ کس را، جز به اندازه توانایشش، تکلیف نمی‌کند (بقره، ۲۸۶)

^۳ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ (حدید، ۲۵)

^۴ الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَ إِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ، آنها که ایمان آوردند و مهاجرت نکردند، هیچ گونه ولایت [دوستی و تعهدی] در برابر آنها ندارید تا هجرت کنند! و (تنها) اگر در (حفظ) دین (خود) از شما یاری طلبند، بر شماست که آنها را یاری کنید (انفال، ۷۲)

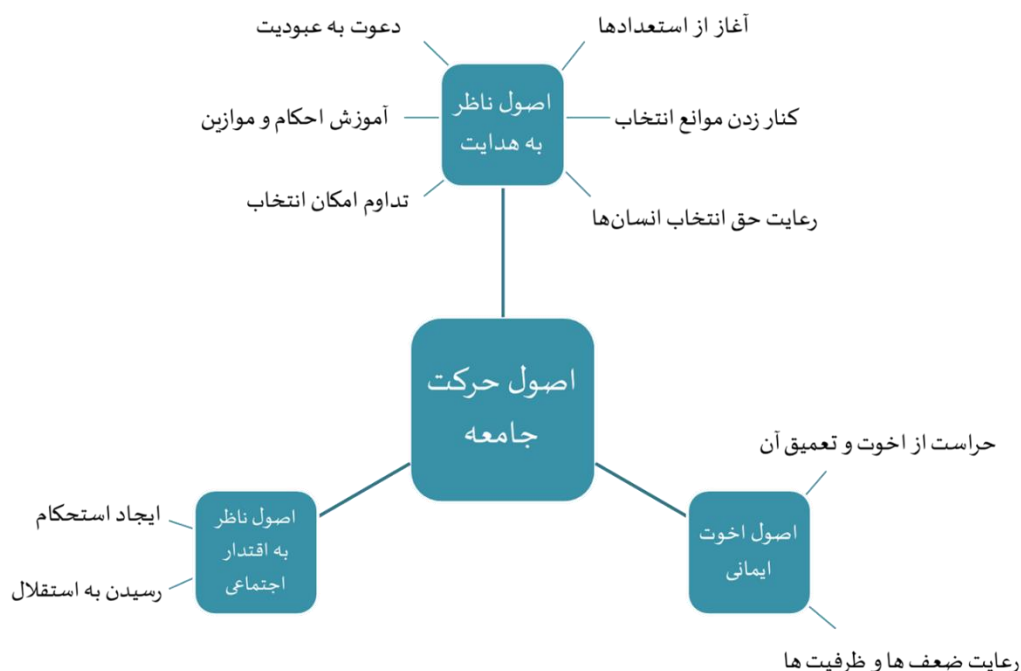
استحکام اجتماعی امری فراتر از استحکام شخصیت و استحکام در روابط میان افراد است. استحکام اجتماع افزون بر استحکام اعضاء و روابط میان آن‌ها، در گروه هدفمندی جامعه و نهادهای آن، حاکمیت قواعد و قوانین بر آن و پایبندی و التزام درونی افراد به این قواعد و قوانین است. اهداف جامعه دینی در اهداف فردی در تربیت و سلوک فردی و حتی در روابط میان مؤمنین خلاصه نمی‌شود. جامعه دینی در کلیت خود، در ارتباط با جوامع دیگر و در رابطه با محیط‌زیست آرمان‌هایی را در پیش چشم دارد. این هدفمندی جامعه در ساختار کلی و نهادهای آن است که می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری جامعه‌ای مستحکم باشد. حاکمیت قواعد و قوانین، چه برگرفته از شرع و چه برآمده از قراردادهای و توافقات اجتماعی، عامل دیگر انسجام اجتماعی است. این حاکمیت نیازمند سیاستی کلی است که از آموزش و پرورش تا رسانه‌ها تا قوای انتظامی تا قوه مقننه و قضا را به گونه‌ای متناسبی و در طرحی کلان به کار بگیرد. آنچه این همه را سخت و محکم کرده و در تلاطم‌ها و شکستن دیوارها انسجام و اقتدار اجتماعی را حفظ می‌کند، التزامی است درونی که در سایه تربیت دینی و اخلاقی می‌توان به آن رسید.

در سوره صف^۱، خداوند از محبت و علاقه خویش به کسانی خبر می‌دهد که در راه او تا پای مرگ می‌ایستند و در این کارزار چنان نظم سلحشوران‌ای دارند که گویی دیواری از پولادند. هر سه عنصر استحکام در این جماعت حاضر است؛ هدفمندی در کار، نظم و انسجام و دست‌آخِر پیوند عمیق و محکمی که اینان را به هم متصل کرده است.

اصل ۱۰. رسیدن به استقلال

استقلال یعنی تکیه بر ظرفیت‌ها خویش و ادامه مسیر بدون تکیه بر دیگری. تعبیر بر شاخه‌های خویش قرار گرفتن «فَاسْتَوِ عَلَى سَوْقِهِ» بر پای خود ایستاده است^۲ از مرحله‌ای از رشد خبر می‌دهد که ریشه‌ها و شاخه‌ها توانمند شده و گیاه می‌تواند با تکیه بر داشته‌ها و پایه‌های خود به‌قرار و استقراری برسد.

جریان دینی در فرد با درگیر شدن فکر و با رسیدن به شناخت‌های تازه آغاز می‌شود و به تحول در احساس و رفتار فرد می‌انجامد. این انسان از حیث ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها همانند یک نهال تازه‌پا است؛ هنوز غلظت و قوتی ندارد و در تلاطم‌ها نیازمند تکیه‌گاه و مراقبت دیگری است. با رسیدن به استحکام، در معرض آسیب‌هایی چون شکستن در زیر فشار و از دست رفتن خواهد بود. اما بالاترین حد استواری گیاه آنجاست که از تلاطم‌ها اثر نمی‌پذیرد و از چنان قوتی در ساقه‌هایش برخوردار است که می‌تواند در شرایط مختلف اعتدال و آرامش خود را حفظ کند. رسیدن به استقلال هم در فرد بالاترین مرحله رویش است و هم در جامعه از رشادت آن خبر می‌دهد. جامعه دینی باید در سطحی قرار بگیرد که همانند گیاهی زنده و پویا به رشد و رویش خود ادامه دهد.



شکل ۵. اصول حرکت جامعه اسلامی (غنوی، ۱۳۹۰)

^۱ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوعٌ، خداوند کسانی را دوست می‌دارد که در راه او پیکار می‌کنند گویی بنایی آهنین‌اند! (صف، ۴).

^۲ سوره مبارکه فتح، آیه شریفه ۲۹

۳- روش پژوهش

رویکرد تحقیق کیفی و توصیفی- تحلیلی است. در این پژوهش، برای تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده از روش کدگذاری و مقوله‌بندی داده‌ها، استفاده شده است. استدلال‌ات منطقی برای رسیدن به مقوله‌ها با ترکیب قیاسی- استقرایی صورت گرفته است. در ابتدا محقق با نگرش علی به فضای سایر، گزاره‌های توصیف‌گر سایر را استخراج کرده و در تقاطع با محورهای مرتبط با جامعه اسلامی، گزاره‌هایی با نگرش دکترینالی را استنباط نموده و با مقوله‌بندی و طبقه‌بندی، اصول اساسی دکترین فضای مجازی را استخراج نموده است.

۴- یافته‌های پژوهش

مقوله‌های یافت شده از فلسفه‌ی سایر با اصول حاکم بر حرکت جامعه اسلامی تلاقی داده‌شده، تا مبتنی بر استدلال‌ات منطقی در اکتشاف گزاره‌های حاصل از تلاقی این دو محور، با تحلیل محتوای کیفی، اصول دکترین فضای سایر مبتنی بر ویژگی‌های جامعه اسلامی استخراج شود.

جدول *Error! No text of specified style in document.* ۱۲. تلاقی سیورورت سایرری با اصول حرکت جامعه اسلامی (محقق ساخته)

اصل	مقوله مرتبط از فضای سایر	تلاقی	مقوله‌ی مرتبط
ایجاد و رعایت امکان انتخاب	• شکل‌گیری جهانی متصل با کاهش محدودیت‌های مکانی و زمانی • جهانی‌سازی غربی با سایرشدن	• امکان دسترسی گسترده به اطلاعات، افراد و ایجاد تعاملات اجتماعی گسترده فارغ از موانع مکانی، قومی و ملی • امکان شکل‌گیری توهّم انتخاب با مهندسی افکار و محتواها • امکان تغییر اولویت‌ها با تسلط سبک زندگی غربی از مسیر سایر • تسهیل در آشنایی با همه مخاطبان و فراهم آوردن زمینه انتخاب برای همه‌ی ایشان، • دسترسی آزادانه به فراتر از همه مرزها برای هدایت همه انسان‌ها، • سایر امکان تذکر و همراهی‌های بعدی با مخاطبان جهانی را فراهم می‌کند.	هدایت گسترده تربیت منسجم و چندوجهی تذکر مستمر
کنار زدن موانع انتخاب	• شکل‌گیری جهانی بزرگ‌تر از جهان حقیقی سطحی‌نگری • شکل‌گیری جهانی متصل با کاهش محدودیت‌های مکانی و زمانی	• کنار زدن موانع انتخاب با حجم بی‌سابقه دانش در فضای سایر • وسعت ارتباط با امکان ارتباط متنوع (متنی، صوتی، تصویری و...) • بدون مانع برای رفع دل‌بستگی‌ها و ناآگاهی‌هایی که مانع انتخاب است • وجود حجم بی‌سابقه‌ای از دانش که می‌تواند موانع انتخاب صحیح را کنار بزند • سایر با امکان غفلت زایش موانع متعدد و پیچیده‌ای را در مسیر انتخاب شکل می‌دهد • وسعت و تنوع فضای اطلاعاتی در سایر زمینه مناسبی برای بیرون آمدن افراد از محدودیت‌های فردی، قومی، ملی و فرهنگی است؛ محدودیت‌هایی که از مهم‌ترین موانع در پذیرش هدایت است • امکان آشنایی کامل میان مخاطبان جهانی و هدایتگر آن که به ارتباط نزدیک، شناخت مناسب و ریختن دیوار بی‌اعتمادی‌هاست	تحقق اختیار کاهش پیش‌داوری‌ها

اصل	مقوله مرتبط از فضای سایبر	تلاقی	مقوله‌ی مرتبط
آغاز از استعدادها	• شکل‌گیری جهانی متصل با کاهش محدودیت‌های مکانی و زمانی • قابلیت هدایت و تغییر جوامع با سایبری شدن جوامع	• امکان شناسایی استعدادها در فراتر از مرزها • امکان گستردن هدایت و ایجاد تحرک در سراسر جوامع دور از دسترس حکومت‌ها و قدرت‌ها • امکان شناسایی و دسترسی به کسانی که تصویری از دسترسی به آنان در گذشته نبود • امکان آغاز از نقاط مختلف در جغرافیایی به وسعت کشور و جهان • در اختیار قرار گرفتن رسانه‌ای قوی در اختیار مبلغ برای تألیف قلوب مشتاقان	امکان تحقق هدایت جهانی نزدیکی قلوب
آموزش احکام و موازین	• شکل‌گیری جهانی متصل با تجمع سرویس و داده با کاهش محدودیت‌های مکانی و زمانی	• امکان آموزش گسترده و با کیفیت و در فضایی گرم و نزدیک • امکان هماهنگی گسترده در هدف، قواعد و شیوه زندگی مسلمانان • امکان ارائه آموزش احکام و موازین با اشراف با مشکلات و سؤالات جوامع گوناگون • امکان هدایت گسترده با از بین رفتن موانع زمانی و مکانی	نزدیکی قلوب آشکار شدن فطرت‌ها امکان تحقق هدایت جهانی
تداوم امکان انتخاب	• جهانی‌سازی غربی با سایبر شدن • قابلیت هدایت و تغییر جوامع با سایبری شدن جوامع	• اشراف و اطلاع سریع از عواملی که زمینه‌ساز انحراف و از دست رفتن امکان انتخاب خواهند بود • امکان ایجاد و استفاده از همه ظرفیت‌های فردی و اجتماعی برای تداوم حرکت (ساختن گروه‌های اجتماعی مناسب)، • ایجاد فضاهای کافی برای پاسخگویی به سؤالات و دادن مشورت و راهنمایی • بستر مناسب برای انواع فعالیت‌های فردی و اجتماعی فرهنگی و هنری برای حراست از همراهان و رشد ایشان • امکان استفاده بسیار گسترده از انواع شیوه‌های مناسب برای تذکر و حراست از افراد	رصد دقیق گروه‌های اجتماعی هدایت‌گر صیانت گسترده و هدف‌مند
حراست از اخوت و تعمیق آن	• شکل‌گیری جهانی متصل با کاهش محدودیت‌های مکانی و زمانی • جهانی‌سازی غربی با سایبر شدن • برده‌سازی سایبری	• وجود امکانات متنوعی برای کاهش آسیب‌های مختلف و تعمیق اخوت و روابط عمیق مؤمنان • وجود آثار غفلت‌زا و مشغولیت ساز و انحطاط آور این فضای امکان آسیب برای اخوت‌ها و مانعی در برابر تعمیق این روابط • در این زمینه هم امکانات فضای سایبر بسیار است و هم آفت‌ها و توطئه‌ها وسیع و متنوع	هدایت‌گری موثر شناخت آسیب‌ها و صیانت هدفمند

اصل	مقوله مرتبط از فضای سایبر	تلاقی	مقوله‌ی مرتبط
رعایت ضعف‌ها و ظرفیت‌ها	• قابلیت هدایت و تغییر جوامع با سایبری شدن جوامع	• امکان برخورد افراد و شیوه‌های پخته‌تر با سطح گسترده مخاطبان و از یکسویی دسترسی همگان به همه‌چیز به چالش کشیده شدن این اصل • امکان رعایت ضعف‌ها و ظرفیت‌های هر فرد در آموزش و تربیت با گستردگی و شخصی بودن ارتباطات در فضای مجازی	هدایت‌گری هدفمند هدایت‌گری متناسب وضعیت
ایجاد استحکام	• تغییر منابع شکل‌گیری و تولید قدرت مبتنی بر شبکه و اطلاعات • شکل‌گیری و تفوق آبر شرکت‌های توزیع و تولید محتوی • فقدان ایمنی فردی و ملی در اتصال به شبکه اینترنت و نظارت دائمی • شکل‌گیری جهانی متصل با کاهش محدودیت‌های مکانی و زمانی • جهانی‌سازی غربی با سایبرشدن	• شکل‌گیری هنجارهایی برای توسعه و گسترش فضای سایبر خارج از حاکمیت • هدایت و تغییرپذیری جامعه با جریان اطلاعات سایبری خارج از حاکمیت • فقدان ایمنی فردی و ملی در اتصال به شبکه اینترنت و نظارت دائمی • جهانی‌سازی سبک زندگی غربی با سایبرشدن • تغییر منابع شکل‌گیری و تولید قدرت بر مؤلفه‌های فرا سرزمینی • ارتقاء سطح قدرت نرم با ارتباط گسترده فرهنگی با سایر ملل و اقوام • استحکام فردی و اجتماعی با فضای گسترده تربیتی • تلاش تربیتی و فرهنگی در گستره نامحدود به شکل‌گیری نفوذی گسترده و ناشناخته و همراهی‌های غیرقابل کنترل می‌شود. • امکان شکل‌گیری مؤلفه‌های قدرت در علم، توانایی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، افزایش سرمایه اجتماعی با فضای وسیع اطلاعات • وسعت ارتباطات و پیدایش افکار عمومی در سطح بین‌الملل • امکان زمینه‌سازی استفاده از قدرت رسانه و افکار عمومی جهانی در جهت حرکت به سوی اهداف اسلامی باشد.	هنجارسازی هدایت‌گرانه مرزبانی از هویت و فرهنگ زیرساخت امن ساخت قدرت رون‌زای سایبری استحکام ساخت دورن
رسیدن به استقلال	• تغییر منابع شکل‌گیری و تولید قدرت مبتنی بر شبکه و اطلاعات • شکل‌گیری و تفوق آبر شرکت‌های توزیع و تولید محتوی • استانداردسازی جهانی در سطح اینترنت در بعد ارتباطات و محتوا سازی	• وابستگی زیرساخت سایبری کشور به شبکه IP جهانی • تبعیت از استانداردهای وابسته‌ساز برای ارتقاء سطح پایداری اینترنت • وابستگی مردم و حکومت به نرم‌افزارهای خارج از حاکمیت • وابستگی عناصر حاکمیت ساز به مؤلفه‌های فرا سرزمینی • شناسایی و نظارت فرا حاکمیتی بر توانمندی‌های اقتدارافزای جامعه • پذیرش بدون حساسیت فرهنگ منحط و اباحه‌گر تمدن غرب • خارج از حاکمیت قرار گرفتن داده‌های حیاتی و ملی	مرزبانی داده مرزبانی از حکمرانی سایبری استقلال زیرساختی استقلال جریان داده‌ایی نظارت و برقرای امنیت مستمر

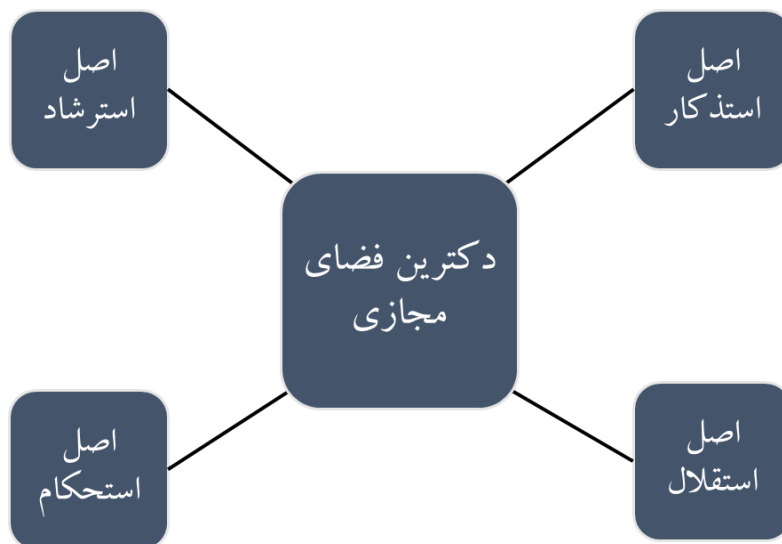
اصل	مقوله مرتبط از فضای سایبر	تلاقی	مقوله‌ی مرتبط
	• شکل‌گیری جهانی متصل با کاهش محدودیت‌های مکانی و زمانی • جهانی‌سازی غربی با سایبرشدن	• نقش بسیار مهم فضای سایبر در شکل‌گیری فضای گسترده «امر هم شوری بینهم» • استقلال فردی و اجتماعی با فضای گسترده تربیتی	معماری بومی سرویس‌ها

دسته‌بندی مقوله‌ها برای دستیابی به اصول اساسی دکترین فضای مجازی مبتنی بر تفکر اسلامی

اصول دکترین فضای سایبر مبتنی بر تفکر اسلامی	مقوله مرتبط از فضای سایبر	
	اصل استرشاد	هدایت‌گسترده، کاهش پیش‌داوری‌ها، امکان تحقق هدایت جهانی، هدایت‌گیری موثر، هدایت‌گری هدفمند
	اصل استذکار	تربیت منسجم و چندوجهی، تذکر مستمر تحقق اختیار، هنجارسازی هدایت‌گرانه، آشکار شدن فطرت‌ها
	اصل استحکام	صیانت گسترده و هدف‌مند، شناخت آسیب‌ها و صیانت هدفمند، مرزبانی از هویت و فرهنگ، زیرساخت امن، ساخت قدرت رون‌زای سایبری، استحکام ساخت دورن، معماری بومی سرویس‌ها
	اصل استقلال	مرزبانی داده، مرزبانی از حکمرانی سایبری، استقلال زیرساختی، استقلال جریان داده‌ای، نظارت و برقرای امنیت مستمر

۵- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

حکمرانی فضای مجازی کشور نیازمند دکترین برخاسته از اهداف و سیر ایران اسلامی است. مناطق اکتشاف دکترین ابتناء یافته بر تفکر اسلامی، در ساخت تمدنی فضای مجازی نهفته است. فضای مجازی موجود و سرویس‌ها و محتوای موجود در آن، عمدتاً غربی‌سازی جوامع را تشدید می‌کند. مسیر توسعه‌ی فضای سایبر کشور در چارچوب اهداف و مراحل رشد جامعه، نیازمند طراحی ابزار و اصول اساسی برای ترسیم دقیق سیاست‌ها و مدل حکمرانی است. براین اساس، دکترین فضای سایبر که مبتنی بر تحلیل علّی و تحلیل محتوا استوار است، بر چهار اصل استرشاد، استذکار، استحکام و استقلال استوار است. یعنی سیاست‌های توسعه‌ای فضای سایبر باید با حفظ این چهار اصل باشد تا آسیب‌های فضای سایبر به حداقل برسد. اصل استرشاد به معنای توسعه و ساخت سایبری برای گسترش هدایت و امکان هدایت‌گری هدفمند است. اصل استذکار، همراهی ساخت سایبری با هنجارسازی هدایت‌گرانه، اخلاق و ارزش‌های اساسی تعبیه‌شده در فرایندها و عدم گسترش غفلت با سایبر اشاره دارد. اصل استحکام به ساخت درونی سایبر مبتنی بر منابع قدرت دورن‌زا اشاره دارد و اصل استقلال به مرزبانی مستمر و نظارت همه‌جانبه اشاره دارد. آن چهار اصل می‌تواند مبناء سیاست‌گذاری و حکمرانی فضای سایبر قرار گیرد.



شکل ۶. دکترین فضای مجازی کشور مبتنی بر تفکر اسلامی

۶- مراجع

- [۱] قرآن کریم.
- [۲] ابو، بوسا (۱۳۸۵)، امپریالیسم سایبر، ترجمه دکتر پرویز علوی، تهران، انتشارات ثانیه.
- [۳] بل دیوید، (۱۳۸۹)، درآمدی بر فرهنگ سایبر ۲۰۰۱، ترجمه مسعود کوثری، حسین حسینی، چاپ اول، تهران، انتشارات جامعه شناسان.
- [۴] حسینی، سید علی (۱۳۹۲)، نقد و بررسی اومانیزم جدید. معرفت فلسفی، سال دهم، شماره ۳ (پیاپی ۳۹)، صفحات ۱۱۵-۱۴۴.
- [۵] خسروپناه، عبدالحسین و صالحه یزدانی فر (۱۳۹۵). نظام مدیریتی فقه و فرآیند سیاست گذاری و طرح ریزی. فصلنامه راهبرد فرهنگ، شماره ۳۶، زمستان ۱۳۹۵.
- [۶] دریفوس، هیوبرت ال (۱۳۸۲)، درباره اینترنت، ترجمه علی فارسی نژاد، تهران، نشر ساقی
- [۷] دکارت، رنه (۱۳۸۱)، تأملات در فلسفه اولی، ترجمه احمد احمدی، چاپ سوم، تهران، انتشارات سمت.
- [۸] روث کوپف، دیوید (۱۹۹۷). امپریالیسم فرهنگی در پاریس؟ نشریه فارین پالیسی ۱۰۷ صفحه ۳۸-۵۳. دیده شده در امپریالیسم سایبر نوشته بوسا ابو.
- [۹] زرشناس، شهریار (بی تا)، ماهیت فرهنگ غرب مدرن. کتاب منتشر نشده.
- [۱۰] سواد، محمد علی (۱۳۹۵). استنباط مبانی علوم انسانی اسلامی در آثار علامه جوادی آملی. فصلنامه قیاسات، بهار ۱۳۹۵.

[۱۱] شفریتز، جی. ام و کریستوفر پی بوریک (۱۳۹۰). سیاستگذاری عمومی در ایالات متحده آمریکا. حمیدرضا ملک‌محمدی. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

[۱۲] شیروانی، علی (۱۳۸۲). کلیات فلسفه. انتشارات مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران.

[۱۳] طلوعی، محمود (۱۳۷۲). فرهنگ جامع سیاسی، تهران: نشر علم.

[۱۴] غنوی، امیر (۱۳۹۰)، جایگاه امام و اصول حرکت او. فصلنامه علمی - پژوهشی مشرق موعود، سال پنجم، شماره ۲۰، صفحات ۲۵-۴۸.

[۱۵] فرهنگ عمید (بی‌تا). پایگاه اطلاع رسانی واژه یاب. <https://www.vajehyab.com>

[۱۶] فرهنگ معین (بی‌تا). پایگاه اطلاع رسانی واژه یاب. <https://www.vajehyab.com>

[۱۷] فیروزآبادی، ابوالحسن (۱۳۹۴)، تحولات اجتماعی و فرهنگی برآمده از توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات، تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.

[۱۸] کیان‌خواه، احسان (۱۳۹۸). چالش‌های راهبردی حکمرانی با گسترش فضای سایبر. فصلنامه امنیت ملی، شماره ۳۴، زمستان ۱۳۹۸.

[۱۹] کیویت، دان (۱۳۷۶)، دریای ایمان، ترجمه حسن کامشاد، تهران، طرح نو.

[۲۰] گرام، گوردون (۱۳۹۳)، جستاری فلسفی در ماهیت اینترنت. ترجمه دکتر محمدرضا امین ناصری. انتشارات کویر.

[۲۱] گنون، رنه (۱۳۷۲)، بحران دنیای متجدد، ترجمه ضیاءالدین دهشیری، چاپ دوم، تهران، امیرکبیر.

[22] Franssen, Maarten and Lokhorst, Gert-Jan and Poel, Ibo van de (2013), Philosophy of Technology, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (winter 2013 Edition), <http://plato.stanford.edu/entries/technology/>.

[23] Murugesan, San (2010), Web X.0: A Road Map, Handbook of Research on Web 2.0, 3.0 and X.0: Technologies, Business and Social Applications,” Murugesan, S. (Editor), Chapter 1 pp1-11. ISBN13: 9781605663845